

Таким чином, внаслідок наявності базового конфлікту, а також, як додаткового травмуючого чинника, порушень внутрішньосімейних стосунків, підлітки з психосоматичними розладами виявляються практично беззахисними перед різноманітними стресовими впливами, що при відсутності у них необхідних внутрішніх ресурсів, призводить до виникнення психосоматичних розладів.

Узагальнивши все вище сказане, можемо говорити про те, що наявність гармонії внутрішньосімейних стосунків є вагомим чинником попередження виникнення психосоматичних розладів та важливим джерелом ресурсів як для здорових, так і для психосоматичних хворих підлітків. Наявність підтримки з боку сім'ї може або нівелювати, тобто зводити до мінімуму пагубний стресовий вплив, або ж виступати тією опорою, яка хоча і неспроможна повністю усунути важкі стресові переживання, але здатна надати достатньо ресурсів для виходу з такого стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бройтингам В. Психосоматическая медицина / В Бройтингам, П. Кристиан, М. Рад: Кратк. учебн. / Пер. С нем. Г.А.Обухова, А.В.Бруенка. – М.: ГЭОТАР МЕДИЦИНА, 1999.
2. Вигдорчик М.И. Возможности применения психодинамического подхода оценки личности в диагностике психосоматических заболеваний / М.И. Вигдорчик // www.reshma.nov.ru
3. Исаев Д.Н. Эмоциональный стресс. Психосоматические и сомато-психические расстройства у детей / Д.Н. Исаев. – С-Пб.: Речь, 2005.
4. Исаев Д.Н. Психосоматический подход и модель психосоматических расстройств у детей и подростков / Д.Н. Исаев // www.educaite.com.ua
5. Карвасарский Б.Д. Клиническая психология. - СПб.: Питер, 2006. Клиническая психология / Б.Д. Карвасарский / Под ред. М. Перре и У. Баурмана. - СПб.: Питер, 2003.
6. Лапланш Ж. Словарь по психоанализу / Ж. Лапланш, Ж.-Б. Понталис / Пер. с франц. Н.С.Автономовой. – М.: Высшая шк., 1996
7. Лурья Р.А. История психосоматики. Общие вопросы // <http://zhurnal.lib.ru/k/luria/stat7.shtml>
8. Матюрина Т.М., Ермолаев О.Ю. Введение в психофизиологию / Т.М. Матюрина. – М.: Флинта, 2002.
9. Менделевич В.Д. Клиническая и медицинская психология / В.Д. Менделевич. – М.: МЕДпресс-информ, 2005.
10. Психосоматические и соматические расстройства у детей / Под ред. Д.Н.Исаева и Б.Е.Микиргумова. – С-Пб, 1993.

***Резюме.** В статье на основе теоретического анализа и результатов эмпирического исследования анализируется взаимосвязь стрессовых ситуаций с психосоматическими расстройствами в подростковом возрасте, а также акцентируется внимание на значимости влияния семьи на возникновение и развитие данных заболеваний.*

***Ключевые слова:** Психосоматические расстройства, стресс, подростковый возраст.*

УДК: 159.923.2

В.С. МАРЧУК

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄВИХ ДОМАГАНЬ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

***Резюме.** У статті розглядаються різні підходи у розумінні сутності феномену «життєві домагання особистості» та здійснюється його конкретизація стосовно майбутніх спеціалістів у галузі психології.*

***Ключові слова:** особистість, саморозвиток, життєві домагання, самореалізація.*

Постановка проблеми. Формування особистості людини триває все життя, втім період навчання у вищій школі відіграє особливу роль у цьому процесі. Саме в цей час у студента закладаються основи тих якостей спеціаліста, з якими він вийде в нову для нього атмосферу діяльності, де відбуватиметься його подальший розвиток як особистості. Професійне майбутнє, яке студент уявляє як потенційно можливе, виконує функції суб'єктивної регуляції і впливає на життєві вибори, вчинки та діяльність, на вектор його особистісного та професійного розвитку.

Тому до актуальних завдань сучасної психологічної науки належить вивчення здатності сучасної молоді людини дійснити життєвий вибір, прогнозувати своє майбутнє, яке відповідатиме очікуванням соціуму, при цьому не відмовляючись від власних життєвих задумів, передбачати результати теперішніх дій тощо.

Аналіз останніх досліджень показав, що проблема життєвих домагань особистості досить активно розглядається вітчизняними вченими (Л.М.Долгих, С.Я.Карпіловською, Т.О.Ларіною, Л.А.Лепіховою, Т.М.Титаренко, та ін.), та зарубіжними (К.О.Абульханова-Славською, Т.М.Березіною,), причому здебільшого як механізм самоздійснення, саморозгортання, самореалізації особистості.

Так, Т.М.Титаренко переконливо доводить, що життєві домагання мають вирішальний вплив на успішність самореалізації та задоволеність власним життям. Автор додає, що психологічна якість життя особистості, почуття вдалого життєвого потоку залежать від здатності особистості передбачати та планувати своє майбутнє. Життєві домагання як вияв особистого потенціалу забезпечують оцінювання бажань та можливостей їх реалізації, здібностей та наполегливості. Оптимальні домагання, вважає дослідниця, й сприяють розвитку особистості, зростанню її зрілості та відповідальності [6].

Абульханова-Славська К.О. та Т.М.Березіна поняття „життєві домагання” розуміють як передбачення очікуваного задоволення, але не локальне, ситуативне задоволення, а саме загальна задоволеність життям „як узагальнене почуття його достеменності” [1].

Лепіхова Л.А. у своїх дослідженнях взаємозалежності соціально-психологічної компетентності й життєвих домагань доводить, що обидві психічні властивості пов'язані зі спрямуванням на досягнення мети й виконують функцію механізмів досягнення життєвих успіхів [3]. Т.О.Ларіна ж зауважує, що на реалізацію життєвих домагань особистості впливає життєстійкість. Оскільки, за визначенням вченої, життєстійкість – це енергозберігаючий механізм досягнення життєвих домагань під час життєвих труднощів та соціальних змін, то цей механізм дає можливість особистості зберегти свій особистий потенціал для досягнення мети.

Відтак, **метою статті** є уточнення психологічної сутності феномену „життєві домагання особистості” та конкретизація його специфіки стосовно майбутніх психологів.

Аналіз наукового доробку як вітчизняних, так і зарубіжних психологів у руслі зазначеної психологічної проблеми дає підстави вважати, що цей феномен відноситься до надзвичайно складних. Саме поняття „життєві домагання” є порівняно новим. Аналіз наукової літератури свідчить, що дослідження психологічних аспектів домагань особистості розпочали К.Левін, Ф.Хоппе. Так, К.Левін увів поняття «рівень домагань» для позначення прагнення індивіда до мети такої складності, яка на його погляд, відповідає його здібностям [6]. Науковець довів, що успіх у діяльності людини залежить не стільки від реальної складності роботи, скільки від її оцінки власних можливостей, щодо розв’язання проблеми. Причому вибір ступеню складності завдання визначається попереднім досвідом, а переживання успіхів і невдач – ставленням людини до мети.

Для більш поглибленого уявлення про психологічну сутність поняття „життєві домагання” ми звернулися до довідкових джерел. Так, за С.І.Ожеговим та словником психолога – практика доцільно мати на увазі два значення слова „домагання” („притязання”): 1) намагання отримати дещо, висування своїх прав на дещо; 2) намагання добиватися визнання чогось за умов відсутності на це підстав.

У академічному одинадцятитомному словнику української мови слово „домагатися” має значення „наполегливо добиватися кого-чого-небудь”[10]. У великій сучасній енциклопедії з педагогіки Е.С.Рапоцевича „домагання”(„притязання”) – намагання особистості досягнути певного статусу, певної мети, певного результату діяльності [5].

На думку К.О.Абульханової-Славської, саме домагання виявляють єдність прагнень особистості та її вимог до того способу, яким вони мають бути задоволені. Домагання включають не тільки предметну, але й ціннісну особливість зв’язку особистості з дійсністю, вони є аспектом самовиявлення. Саме домагання спонукають її до здійснення діяльності, до того ж не просто будь-якої, а саме тієї діяльності, яка відповідає цим домаганням. [2].

Лепіхова Л.А. відмічає, що домагання – це рівень мети, пов’язаний з бажанням, прагненням, порівнянням особистості одержати більше, скоріше й ліпше щось таке, чого досі не було. Досягнення чи недосягнення бажаного впливають як на поведінку, так і на життєві плани людини [3]. Але слід зазначити, що виокремлюється ще й поняття „рівень життєвих домагань”, змістом якого виступає оцінка особистістю своїх психічних потенцій та співставлення їх з імовірністю досягнення чогось бажаного, нового, що підтверджує цінність її досвіду та впевненість в своїй успішності. Рівень життєвих домагань „тут і тепер” своїми виитоками спирається на досвід вже наявних досягнень і орієнтований на перспективи майбутнього. Минулий досвід успішності вирішення життєвих проблем впливає на вибір рівня домагань у теперішньому часі, і в тому, наскільки особистісний вибір адекватний ситуації і потенціалу людини, виявляється її зрілість та мудрість[4].

Відмітимо, що посилену увагу у вищезазначеному плані потребує, на наш погляд, наукова позиція Т.М.Титаренко, яка визначає поняття „життєві домагання”, як постійне зважування, оцінювання своїх потреб і здібностей та запиту з боку соціуму, а також очікування у майбутньому такої самореалізації, яка задовольняла би як плани особистості, так і потреби суспільства, забезпечувала б стійку самоповагу та визнання значущого оточення [7]. Тобто його можна розглядати як більш широке поняття, яке охоплює „рівень життєвих домагань” та „рівень домагань” особистості. До того ж, Титаренко Т.М. слушно зауважує, що домагання є специфічним механізмом випереджальної регуляції життєдіяльності. Тому їх об’єктом, на її думку, є не сьогоднішнє життя, а життя майбутнє. Йдеться не про те, що є, а те, чого прагну, тому що я саме того життя вартий, до того ж це не просто абстрактні уявлення людини про майбутнє, а радше емоційно забарвлені, конкретні проєкції у завтрашній день своїх сьогоднішніх найсміливіших очікувань, прагнень і сподівань. Отже, як зазначає вчена, щоб були наявними життєві домагання, людині необхідно оцінювати себе за певними критеріями, стандартами. Останні мають мотиваційний ефект і виступають орієнтирами для змін у житті, що планується. Домагання „оцінюють” наявне, що хотілося б, аби було, що має змінитися, аби життя більш задовольняло.

У зв’язку з вищезазначеним слухним, нам видається, судження К.О.Абульханова-Славської, яка стверджує, що домагання являють собою не тільки самооцінку і навіть не тільки відношення до себе; вони швидше виражають відношення людини до світу, до людей і, головне, до життя і на основі того або іншого відношення до себе. Відтак, домагання являють собою узагальнене уявлення про себе, про те, на що претендує, має надії, чого очікує людина від життя, чого вона хоче і вважає, що достойна отримати від життя [2].

Існує точка зору (Л.А.Лепіхова), що життєві домагання, які неадекватні особистісному потенціалу, перешкоджають соціально-психологічному розвитку людини, закріплюють невпевненість, знижену самооцінку, провокують появу комплексів неповноцінності, негативних рис характеру (агресивності, заздрості, нещирості), або відмову від життєвих перспектив [4]. До того ж, на думку К.О. Абульханової – Славської та Т.М. Березіної задоволеність життям залежить від здатності особистості оптимально узгоджувати свої можливості і бажання з умовами, що склалися [1].

Намагаючись поглибити психологічні уявлення про феномен „життєві домагання” варто врахувати ще одне зауваження науковців (зокрема, Титаренко Т.М.): кожна людина здатна передбачати якість свого майбутнього життя, залежність цієї якості від себе. Критерії просування до жаданої мети – це цілком зрозуміле, але глибоко пережите відчуття правильності для себе того способу життя, того напрямку руху, який буде обрано сьогодні.

Абульханова-Славська К.О. пропонує розрізнити життєву, психологічну та особистісну перспективи як відмінні одне від одного явища. Причому психологічну перспективу вчена розуміє як здатність людини свідомо в когнітивному плані передбачати майбутнє, прогнозувати його, уявляти себе в цьому майбутньому, і ця здатність залежить від типу особистості. Так, у одних уявлення про майбутнє пов’язані за своїм характером з професійним вибором, у інших – з домаганнями у сфері особистісного життя (друзі, кохання, сім’я). Ці відмінності в різновиді перспектив зумовлені прагненням молодих людей до реалізації себе, у тих сферах життя, що найбільшою мірою відповідають їх ціннісним орієнтаціям. Особистісна перспектива відображає рівень зрілості особистості, потенціал розвитку, здатність до організації часу власного життя. Життєва перспектива включає усю сукупність обставин та умов життя, що сприяють оптимальному особистісному просуванню, саморозвитку, самоактуалізації [2].

Отже, з урахуванням існуючих наукових позицій серед психологів ми намагались з’ясувати особливості життєвих домагань саме у студентів – майбутніх психологів. Перш за все нас цікавило, яким майбутні психологи уявляють, прогнозують, очікують своє майбутнє життя, якими вони бачать себе в ньому, яке місце в майбутньому житті займає обрана ними професія. Для цього майбутнім психологам Рівненського державного гуманітарного університету (загальна кількість респондентів становила 43 особи) пропонувалось написати твір-роздум на тему: „Моє майбутнє: яке воно і який я в ньому? Місце психологічної професії в ньому”.

Отримані результати аналізу творів показують, що 74% студентів пов’язують своє майбутнє саме з професією психолога, а решта - практично не пов’язують свої життєві наміри з обраною ними професією. До того ж, кожний третій респондент виявив досить невиразні, неоднозначні, подекуди навіть суперечливі думки відносно життєвого шляху і свої

домагань. Зазначене свідчить про наявну серед частки студентів тенденції не „заглядати у майбутнє, а жити сьогоднішнім днем”.

Висновки. Таким чином, є всі підстави вважати актуальною проблему формування життєвих домагань майбутніх фахівців галузі психології, надзвичайно корисним і визначенням психологічних механізмів її розв'язання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К.А. Время личности и время жизни / К.А. Абульханова-Славская, Т.Н. Березина. – СПб, 2001.
2. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 299с.
3. Л.А.Лепіхова Значення соціально-психологічної компетентності в реалізації життєвих домагань / Л.А. Лепіхова// Педагогіка і психологія. – 2004. - № 3. – с.77.
4. Л.А.Лепіхова Механізми життєвих домагань у системі ціле утворення особистості. / Л.А. Лепіхова // наукові студії із соціальної та політичної психології (Збірник статей) Випуск 10 (13). - К. 2005. –с.105.
5. Педагогіка: Большая современная энциклопедия / Сост. Е.С.Рапацевич – Мн.: «Соврем. слово», 2005. – 720 с.
6. Словарь психолога-практика / Сост. С.Ю.Головин. – 2-е изд., перераб. и доп. – Мн.: Харвест, 2005. – 976 с. – (Библиотека практической психологии).
7. Т.М.Титаренко Життєві домагання особистості: феноменологічний та структурно-функціональний підходи / Т.М. Титаренко // Психологія і суспільство. – 2004. – № 4. – с.128-145.

Резюме. В статье рассматриваются различные вопросы о сущности феномена «жизненные притязания личности» и осуществляется его конкретизация относительно будущих специалистов в области психологии.

Ключевые слова: личность, саморазвитие, жизненные притязания, самореализация.

Summary. The article discusses various issues to understanding the phenomenon of "individual life claims" and made his specification of future specialists in the field of psychology.

Key words: personality, self-development, life claims, self-actualization.

УДК 159.922.8

Т.Т.МОРОЗ

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПІДЛІТКОВОЇ ВАЖКОВИХОВУВАНОСТІ

Резюме. Розглядаються внутрішні і зовнішні чинники важковиховуваності серед підлітків. Важливою ознакою останньої визначається безвідповідальність (екстернатність) учнів як наслідок «зовнішнього зорієнтованого, стимул – реактивного педагогічного управління розвитком» (С.Д. Максименко). У контексті гуманістичного виховання окресленні перспективи попередження підліткової важковиховуваності, а також становлення суб'єкта життєтворчості, учасника демократичних перетворень у суспільстві.

Ключові слова: важковиховуваність, важкі підлітки, безвідповідальність, інтернальність, екстернальність, совість, педагогічний вплив, соціальні умови, перспективи попередження.

Постановка проблеми. Для розбудови демократичної держави українське суспільство потребує вільних творців, а не «маленьких людей», що безумовно має вплинути на всю систему виховання. Не випадково одним з важливіших завдань сучасної освіти, наголошується на методичному семінарі АПН України «Проблеми якості освіти: теоретичні і практичні аспекти», що відбувся 15 листопада 2006 року, є формування самодостатньої особистості, здатної активно включатися в суспільні процеси і вільно, творчо видобувати свій внутрішній світ.

Зростаюча особистість не може почуватися гармонійно у соціумі, який не відповідає її внутрішнім запитам та не задовольняє їх. Це може спричинити протидію підлітків зовнішнім вимогам. Між тим у нашій державі склалися (принаймні, накопичується) всі необхідні умови для розвитку і становлення детермінованої особистості, яка здатна брати на себе відповідальність за свої вчинки і особисте життя, вільно погоджувати свою поведінку із загальноприйнятими нормами. Саме підлітковий вік, вважають вчені, є найуразливішим для виникнення різноманітних порушень, і в той же час найсприятливішим для оволодіння моральними нормами, розвитку саморегуляції поведінки.

Мета повідомлення проаналізувати зовнішні і внутрішні чинники підліткової важковиховуваності та її психологічні особливості. Окреслити перспективи попередження цього явища.

Методи дослідження. Теоретичний аналіз літературних джерел з проблеми, узагальнення наукових даних; спостереження; анкетування вчителів і учнів – підлітків.

Результати дослідження та їх обговорення. У віковій та педагогічній психології накопичений чималий досвід вивчення психології підлітків, у тому числі і важковиховуваних (М.О. Алемаскін, М.Й. Боришевський, Л.С. Виготський, П.П. Блонський, О.П. Краковський, Д.О. Леонт'єв, Н.Ю. Максимова, І.О. Невський, М.В. Оржеховська, А.В. Петровський, Л.С. Славина, В.О. Титаренко, В.Е. Чудновський та ін.).

Важкими підлітками вважають групу неблагополучних дітей від 10-11 до 14-15 років, які не мають розладів нервової системи, психіки та не потребують спеціального режиму і особливих умов виховання. Важковиховувані підлітки – це, за визначенням Л.С. Виготського, - «важкі діти в масовій школі» [2], яких, за даними київських вчених, нараховується більше половини від усієї кількості сучасних школярів [7]. Такі учні, переживають критичні періоди свого розвитку, наче випадають з тієї системи педагогічного впливу, яка ще зовсім недавно забезпечувала нормальний хід їхнього виховання та навчання.

Важковиховуваність, зазвичай розуміється саме як несприятливість до виховання, соціального досвіду. Однак, помилково було б розглядати важковиховуваність лише з точки зору реагування учнів на виховні впливи. Важким підліток може бути, перш за все, для самого себе, проблемними сприймаються ним форми взаємодії з учителями, нестерпними – стосунки з ровесниками, нерозуміння себе, сенсу життя. Тому, певно, слід розрізняти поняття «важковихований» (той, хто протидіє впливу вчителів, якого важко виховувати) і «важкий» (який переживає особисті труднощі, переобтяжений внутрішніми складними проблемами, може бути як некерованим, так, до речі, і слухняним, безвільним, неактивним, безініціативним, але зручним для учителя). Через те, що ці два поняття, зазвичай вживаються як одне, варто не лише,